

te krijgen op de aard en ontwikkeling van het vroegere landbouwbedrijf. Zelfverzorging was geen doel op zich, maar eerder harde noodzaak en het was tot in veel latere tijd de gewoonste zaak van de wereld, niet alleen op de kleine bedrijven van de zandgronden. Wie in dit verband bijvoorbeeld ook de betreffende paragrafen uit het bekende rapport van de Landbouwcommissie van 1886 over de toestand van de landbouw in Nederland goed leest, wordt duidelijk hoezeer de — weliswaar 'eenvoudige' — boereneconomie van de zuidelijke zandgronden produceerde voor de handel en hoezeer deze in de voorgaande drie decennia had geprofiteerd van de mogelijkheden die de exportmarkt bood. Veel rapporteurs signaleerden ook de verbeteringen die er in de voorgaande decennia bereikt waren. Dekker zelf lijkt met dit criterium dan ook wel te hebben geworsteld. Zo constateert ze in het tiende hoofdstuk bijna verwonderd dat na de omwenteling die de coöperatieve melkverwerking (en alles wat daarmee annex was) bracht, zelfvoorziening dominant bleef (506-507).

In weerwil van deze kritiek moet hier vooral toch ook worden gezegd dat Dekker een belangrijk boek heeft geschreven dat een grote aanwinst is voor de agrarische geschiedenis van ons land over de afgelopen honderd jaar. Het geeft een gedetailleerd beeld van de ontwikkelingen in de zuivelsector na 1890, een zeer cruciale periode in de geschiedenis van de Nederlandse landbouw. Tegelijkertijd echter maakt ze ongewild ook duidelijk hoezeer de geschiedenis van landbouw en samenleving op zuidelijke zandgronden van vóór die tijd nog steeds een witte vlek is op de kaart van agrarisch-historisch Nederland.

Jan Bieleman

K. van Berkel, *Dijksterhuis. Een biografie* (Amsterdam: Bert Bakker, 1996, 639 blz., f75, ISBN 90 351 16941).

In een bespreking van biografieën van Domela Nieuwenhuis en Belle van Zuylen kwam Van Berkel enige tijd geleden tot de opmerkelijke conclusie dat een biografie zich meer op het oeuvre van de hoofdpersoon moet richten dan op diens persoonlijkheid. Mensen blijven nu eenmaal vreemden voor elkaar, heette het, en de biograaf die 'de mens achter het werk' wil doorgronden loopt het risico van een sterke vereenzelviging. Het resultaat kan dan alleen maar teleurstellen. Blijkens dit zuinige commentaar vond de recensent de verwachtingen die menigeen van het oplevende genre koestert te hoog gespannen. Een goede biografie laat het volle licht op het werk vallen, de rest is bijzaak.

Als Van Berkel gelijk heeft, is het te hopen dat biografen zich van dat gelijk niet te veel zullen aantrekken. Ik moet er niet aan denken, bijvoorbeeld, dat zijn kanttekeningen de verschijning van de even omstreden als succesvolle Darwinbiografie van Adrian Desmond en James Moore hadden voorkomen. Maar Van Berkels redenering rust gelukkig op niet meer dan retorische spitsvondigheid. Hij bespreekt één voorbeeld van een al te 'persoonlijke' biografie (die van Domela), wijst op de risico's van een dergelijke benadering, en acht zich in zijn conclusie dan gerechtigd de subjectieve, emotionele en aardse motieven die mensen tot het schrijven en kopen van biografieën bewegen te negeren. Een klassiek voorbeeld van het kind met het badwater weggooien.

De voor de hand liggende vraag die de verschijning van Van Berkels biografie van de wetenschapshistoricus Eduard Jan Dijksterhuis (1892-1965) oproept, is of de auteur zijn richtlijnen voor het genre zelf in acht heeft genomen. Afgaande op de verantwoording waarmee het boek begint, is dat inderdaad het geval. De nadruk zal op Dijksterhuis' werk liggen, het gaat erom de samenhang tussen werk en persoon zichtbaar te maken, en Van Berkel wil niet psychologiseren.

In het boek zelf wordt hier vervolgens ook redelijk de hand aan gehouden. Een binnen de door de auteur zelf aangegeven grenzen correct uitgevoerd biografisch project dus.

Maar levert dat nu ook een geslaagd boek op? En hoe kon dat boek tot ruim zeshonderd pagina's uitdijen, gegeven dat het gaat over een man die een doodgewoon burgerbestaan leidde, geen bijzonder omvangrijk oeuvre naliet, noch een naar alle kanten uitwaaiende thematiek bestreekt? Van Berkel mag vinden dat de biograaf zich niet op de persoonlijkheid moet blindstaren; ik vind nu, na lezing van die zeshonderd pagina's, hetzelfde ten aanzien van het oeuvre. Wat dat betreft kan de biograaf zich evengoed te veel laten meeslepen. Om Dijksterhuis recht te doen hadden driehonderd pagina's naar mijn smaak ruimschoots volstaan. Het lijkt erop dat het negeren van het gegeven dat de interesse voor biografieën niet alleen op intellectuele nieuwsgierigheid berust Van Berkel blind heeft gemaakt voor de vraag of de lezer op zeshonderd pagina's over Dijksterhuis zit te wachten. Dat zowel de persoon als het werk op het puur subjectieve punt van 'aantrekkelijkheid' tekortschieten om de lezer zo lang geboeid te houden, is hem ontgaan.

Hiermee is wat mij betreft de belangrijkste kritiek op het boek geleverd. Wie het teveel kan verstouwen en vrede kan hebben met Van Berkels uitgangspunten, krijgt wat hem in de verantwoording wordt beloofd. Dijksterhuis was een pionier van de wetenschapsgeschiedenis en zijn biografie werpt licht op de ontwikkeling van het vakgebied in Nederland. Van Berkel geeft een nauwgezet beeld van Dijksterhuis' intellectuele ontwikkeling en laat zien hoe die doorwerkt in zijn wetenschappelijke geschriften. Centraal in Dijksterhuis' intellectuele bestaan stond de vormende waarde van de wiskunde. Wiskunde was voor hem geen bloot instrument met allerlei nuttige toepassingen. Ze vertegenwoordigde een manier van denken en diende deel uit te maken van de algemene vorming van de intellectueel. Wiskunde stond niet tegenover de geesteswetenschappen maar was ook van humanistische vorming een onmisbaar ingrediënt. Voor alfa-leerlingen van het gymnasium was wiskunde dus even noodzakelijk als voor de bèta's. De wiskunde representeerde voor Dijksterhuis waarden, zo laat Van Berkel zien, die het vak zelf overstegen. Dijksterhuis was een platonist wiens levensbeschouwing op hetzelfde fundament rustte als zijn visie op de wiskunde. Hij stelde het universele boven het bijzondere, het algemene boven het persoonlijke, het verstand boven het gevoel. Voor hem was onderwijs zodoende meer een zaak van aristocratisch intellectualisme dan van democratische persoonlijkheidsvorming.

Totdat hij in 1953 een professoraat in de wetenschapsgeschiedenis aanvaardde was Dijksterhuis in Tilburg leraar wiskunde. Als zodanig spande hij zich in tal van commissies met niet aflatende ijver in voor de verwezenlijking van zijn wiskundig ideaal ten aanzien van het onderwijs. Lange tijd met succes, maar na de oorlog kreeg langzaam maar zeker de oppositie de overhand, die voor een meer aanschouwelijk, vanuit de toepassing opgebouwd wiskunde-onderwijs pleitte.

Het fundamentele belang dat Dijksterhuis aan de wiskunde hechtte, komt ook duidelijk tot uitdrukking in zijn hoofdwerk, *De mechanisering van het wereldbeeld*. Volgens Dijksterhuis was de mathematisering van de natuurwetenschappen de spil van het mechaniseringsproces en van de doorbraken in de ontwikkeling van de natuurwetenschappen in de zeventiende eeuw. Dijksterhuis had in dit verband weinig op met de wat later gangbaar geworden term 'wetenschappelijke revolutie'. Zijns inziens ging het om een geleidelijk proces en kon er een continue lijn worden getrokken van de wiskundebeoefening bij de Grieken naar de zeventiende eeuw. Vandaar ook zijn hameren op het belang van de klassieke wiskunde voor het onderwijs. Zowel alfa's als bèta's konden via de Griekse wiskunde kennismaken met een van de fundamenten van de westerse wetenschap, en dus van de westerse cultuur. Hier zien we Dijksterhuis in zijn geliefde rol van 'veerman tussen de twee culturen'.

Ondanks zijn beschrijvende aanpak waar het Dijksterhuis' persoonlijkheid betreft, kruipt ook Van Berkels bloed waar het niet gaan kan en ontkomt hij niet aan een zekere identificatie met zijn subject. Hoewel hij de ogen niet sluit voor Dijksterhuis' tekortkomingen, voorziet hij diens handel en wandel toch steeds van begripvol commentaar. Zo krijg je de indruk dat Van Berkel Dijksterhuis' intellectualisme en zijn afkeer van emoties niet alleen maar als verklaring voor de onaangename kanten van zijn persoonlijkheid opvoert, maar ook als aanvaardbaar excuus. Er is maar een kleine perspectiefverschuiving voor nodig om Dijksterhuis als een harteloze opportunist neer te zetten in plaats van, zoals Van Berkel dat doet, als een wat cerebrale maar minzame kamergeleerde die *the way of the world* niet helemaal begrijpt. Over Dijksterhuis' houding in de oorlog zegt Van Berkel bijvoorbeeld dat Dijksterhuis' intellectualisme hem 'hulpeloos' maakte en dat zijn 'morele zintuig' hem hier in de steek liet. Maar wat in die houding primair frappeert is de kilheid, de emotieloosheid waarmee Dijksterhuis zijn positie innam en ook na de oorlog bleef verdedigen. Overigens blijft in het vage wat Dijksterhuis nu eigenlijk tot zijn door anderen (niet door hemzelf) als 'pro-Duits' aangemerkte standpunt dreef. Van het antisemitisme distantieerde hij zich en met de volkse nazi-ideologie kan hij weinig opgehad hebben, maar wellicht is er een link met het absolutisme dat in zijn platonistische levensbeschouwing besloten lag. Van Berkel laat deze kwestie ongeëxploreerd.

Het boek leest plezierig, al is de stijl wat achteloos en heeft de auteur veel woorden nodig. Hij lijkt soms erg bezorgd dat we hem niet begrijpen en gaat dan diep door de knieën. Zo vermeldt hij dat Nijhoff (met Dijksterhuis in de redactie van *De Gids*) het onvergeeflijk vond dat het redactielid Werumeus Buning zich in de oorlog bij de Kultuurkamer meldde. Hierop laat Van Berkel de mededeling volgen dat Nijhoff zichzelf niet meldde. Elders lezen we dat men de voordrachten van een conferentie waaraan Dijksterhuis had deelgenomen wilde publiceren. Dit, zo legt Van Berkel uit, om ook mensen die de bijeenkomst niet hadden bijgewoond op de hoogte te stellen van het besprokene.

Mijn eendoordeel: te lang, maar nuttig en nodig. Van Dijksterhuis' *Mechanisering van het wereldbeeld* heet het dat elke zichzelf respecterende intellectueel het werk ongelezen in de kast moet hebben staan. Om toch te weten wat de these van dat boek is en wat de achtergronden en betekenis ervan zijn geweest, dient de zichzelf respecterende intellectueel daar nu de biografie van Van Berkel gelezen naast te zetten.

B. Theunissen

M. Mooijweer, *De Amerikaanse droom van Frederik van Eeden* (Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 1996, 328 blz., f58,-, ISBN 90 6707 406 3).

Frederik van Eeden, schrijver, socialistisch propagandist en psychiater, mag zich als een van de weinige figuren van rond de nu bijna laatste eeuwwisseling verheugen in een publiek dat niet alleen neerlandici, historici en psychologen omvat. De biografisch in hem geïnteresseerden zagen in 1996 niet alleen het tweede deel van Jan Fontijns biografie verschijnen, maar ook een dissertatie over de betekenis die Amerika — in de zin van de Verenigde Staten van Amerika — voor Van Eeden gehad heeft. Die betekenis wordt nagegaan tegen de achtergrond van Amerika-beelden in het algemeen, en die binnen de arbeidersbeweging in het bijzonder. Anders dan zijn wat de auteur noemt 'marxistische' en 'anarchistische' tijdgenoten rond 1900 was Van Eeden als 'utopisch socialist' veel positiever gestemd over de mogelijkheden die de Verenigde Staten boden voor de ontwikkeling van zijn alternatief voor het kapitalisme, dat bestond uit de oprichting van productieve associaties, die zich als een olievlek zouden uitbreiden. Van Eedens